

УДК 343.14:351.745.7:343.974

Набруско Марія Степанівна –
аспірант кафедри правосуддя юри-
дичного факультету Київського на-
ціонального університету імені Та-
раса Шевченка

Взаємодія органів слідства і дізнання при розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, що вчинені організованими злочинними угрупкуваннями

*У статті досліджуються проблемні питання взаємодії органів
слідства і дізнання при розслідуванні злочинів, пов'язаних з тор-
гівлею людьми, що вчинені організованими злочинними угрупу-
ваннями.*

Ключові слова: взаємодія, органи слідства і дізнання, розсліду-
вання, торгівля людьми, організовані злочинні угруповання.

Торгівля людьми у світі є одним із найтяжчих злочинів проти лю-
дини, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека
якої відповідно до Конституції України визнаються найвищою соціа-
льною цінністю в державі. Так, за даними міжнародних експертів, торгів-
ля людьми у світі приносить злочинцям щороку мільярди прибутки, які
поступаються лише доходам від незаконного продажу наркотиків і зброї.
Після набуття Україною незалежності й розбудови її як демократичної
правової держави з ринковими відносинами об'єктом торгівлі в Україні
стала також і людина. Наслідуючи досвід правових демократичних держав,
у 1998 році в національному законодавстві України торгівля людьми
була криміналізована. Впродовж останнього десятиліття відповідні но-
рми КК України постійно вдосконалювалися відповідно до вимог часу.

За останні десять років у країні розроблено комплекс правових та
організаційних заходів щодо протидії цьому виду злочинів. Статистика
МВС України останніх років свідчить, що кількість зареєстрованих злочинів
за фактами торгівлі людьми постійно зменшується: 2005 р. – 415 злочинів
(відсоток розкриття складає 85,4 %), 2006 р. – 376 злочинів (відсоток роз-

криття складає 84,3 %), 2007 р. – 359 злочинів (відсоток розкриття складає 83,4 %), 2008 р. – 322 злочини (відсоток розкриття складає 85,4 %), 2009 р. – 279 злочинів (відсоток розкриття складає 86,7 %), 2010 р. – 257 злочинів (відсоток розкриття складає 83,5 %).

Результати вивчення кримінальних справ про торгівлю людьми доводять, що кількість розслідуваних злочинів цієї категорії останніми роками також зменшується: 2005 р. – 357 злочинів, 2006 р. – 317 злочинів, 2007 р. – 307 злочинів, 2008 р. – 292 злочини, 2009 р. – 274 злочини, 2010 р. – 285 злочинів. Кількість встановлених по розслідуваним кримінальним справам потерпілих теж скорочується: 2005 р. – 446 осіб, 2006 р. – 393 особи, 2007 р. – 366 осіб, 2008 р. – 342 особи, 2009 р. – 335 осіб, 2010 р. – 277. Більшість із них становлять жінки, але щороку офіційно постраждалими в Україні визнаються і десятки дітей. Число виявлених фактів торгівлі людьми або інших незаконних угод щодо людини, вчинених організованими групами і злочинними організаціями, має загальну тенденцію до зменшення: 2005 р. – 145 злочинів, 2006 р. – 101 злочин, 2007 р. – 91 злочин, 2008 р. – 90 злочинів, 2009 р. – 64 злочини, 2010 р. – 73 злочини). Нестабільна динаміка виявлення організованих груп і злочинних організацій з міжнародними зв'язками: 2005 р. – 40, 2006 р. – 28, 2007 р. – 29, 2008 р. – 18, 2009 р. – 18, 2010 р. – 40 [1].

Особливу увагу звертає на себе те, що кількість судових вироків у справах про торгівлю людьми значно менша, ніж кількість зареєстрованих злочинів: 2005 р. – 86 вироків, 2006 р. – 75 вироків, 2007 р. – 83 вироків, 2008 р. – 69 вироків, 2009 р. – 71 вирок, 2010 р. – 68 [2].

Водночас, не дивлячись на стійку тенденцію до зниження кількості злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми в Україні, вона продовжує залишатися поширеною, і здебільшого вчиняється організованими злочинними угрупованнями транснаціонального характеру.

Як свідчить аналіз матеріалів практики, розслідування та розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, що вчинені організованими злочинними угрупованнями транснаціонального характеру, можливе лише при комплексній взаємодії органів слідства та дізнання. Разом з тим, слід зазначити, що така взаємодія, здійснюється не завжди ефективно, на що впливають теоретичні, правові та організаційні чинники, які потребують розробки та удосконалення.

Окремим напрямом протидії торгівлі людьми присвячували свої праці правники як України, так і інших держав, зокрема: В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, М. Г. Вербенський, В. К. Весельський, Н. О. Гугорова, О. М. Джужа, О. Л. Журба, Н. С. Карпов, В. М. Куц, В. Ф. Левковський, К. Б. Левченко, Д. Й. Никифорчук, А. М. Орлеан, В. М. Підгородинський, М. А. Погорецький, В. В. Пясковський, Д. Б. Санакоєв, Є. Д. Скулиш,

Г. К. Смирнов, Є. Ф. Стрекалов, Ф. М. Черняк, П. Холмс, І. А. Шваб, О. В. Швед та ін.

Загальні питання щодо взаємодії органів слідства та дізнання досліджувалися у працях Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, Ф. Ю. Бердичевського, І. М. Гуткіна, А. Я. Дубинського, Г. О. Душейка, В. О. Коновалової, В. П. Корж, Є. В. Мещерякова, М. А. Погорецького, С. В. Слінька, В. Ю. Шепітька та ін.

Водночас питання, пов'язані із взаємодією органів слідства і дізнання при розслідуванні торгівлі людьми, вчиненої організованими угрупованнями, незважаючи на наявні дослідження наукового та практичного характеру, не досліджені й не розроблені, на наш погляд, у достатній мірі, що впливає на ефективність попередження, виявлення та документування цих злочинів засобами ОРД та кримінального процесу.

Враховуючи те, взаємодія органів слідства та дізнання при розслідуванні торгівлі людьми, вчиненої організованими угрупованнями, відіграє ключове значення, а в теорії кримінального процесу та криміналістики достатньо не досліджена, що негативно впливає на правозастосовний процес, **метою** статті є дослідження проблемних питань такої взаємодії.

Перш ніж висвітлити проблемні питання взаємодії органів слідства і дізнання при розслідуванні та розкритті злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, необхідно визначитися в загальному питанні: що таке взаємодія органів слідства і дізнання, оскільки це питання впродовж десятиліть було і залишається дискусійним у теорії кримінального процесу та криміналістики.

Розглядаючи питання поняття та сутності взаємодії органів слідства і дізнання Р. С. Белкін писав, що взаємодія є однією із форм організації розслідування злочинів, що полягає у передбаченому законом співробітництві слідчого з органом дізнання, узгодженому за цілями, місцем і часом. Вона здійснюється у межах їхньої компетенції з метою швидкого і повного розкриття злочинів, усебічного та об'єктивного розслідування кримінальної справи, розшуку злочинця, викрадених коштовностей та інших об'єктів, суттєвих для справи [3, с. 31].

І. М. Гуткін вказує, що взаємодія здійснюється між органами дізнання та слідства, які не підпорядковані один одному [4, с. 70].

Поділяючи наведену думку щодо взаємодії органів слідства та дізнання, Б. А. Вікторов слушно зазначає, що взаємодія може ґрунтуватись не лише на законах, а й на підзаконних актах [5, с. 25].

На нашу думку, найбільш повне визначення поняття взаємодії органів слідства та дізнання дав М. А. Погорецький. Під такою взаємодією автор пропонує розуміти необхідну, засновану на законі та відомчих нормативних актах, координовану за проміжними цілями діяльність незалежних в адміністративному відношенні органів (дізнання та слідства), що спрямовується слідчим чи прокурором і здійснюється у формі правових відносин

при комплексному сполученні та ефективному використанні повноважень, методів та форм, властивих кожному з них. Будучи процесуально й тактично правильно організованою, така діяльність дозволяє об'єднати і більш ефективно й раціонально використати кримінально-процесуальні та оперативно-розшукові можливості цих органів для досягнення як спільної мети і вирішення завдань ОРД і кримінального процесу, так і цих двох самостійних видів діяльності зокрема [6, с. 150].

Узагальнення результатів проведеного нами дослідження показало, що розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами, у сучасних умовах є результатом колективних дій підрозділів БЗПТЛ, БОЗ МВС України та слідчих, і прямо залежить від рівня організації взаємодії між ними, необхідність якої зумовлюється декількома чинниками. По-перше, це масштаби діяльності таких груп. У 100 % вивчених нами кримінальних справ діяльність організованих груп була пов'язана з територією кількох держав. По-друге, особливість виявлення та доказування вини їх окремих учасників. За даними Департаменту інформаційних технологій МВС України та Державної судової адміністрації України, протягом 1998–2008 рр. виявлено 869 злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, що становить 37 % від загальної кількості виявлених злочинів у цій сфері. З цього слідує, що можливість доведення вини окремих членів організованих злочинних угруповань, які безпосередньо не беруть участі у торгівлі людьми, залежить від якості документування їх діяльності підрозділами БЗПТЛ та БОЗ МВС України та своєчасної передачі матеріалів оперативно-розшукової діяльності до органів розслідування. По-третє, тривалий характер злочинної діяльності організованих злочинних угруповань. Так, за результатами вивчення кримінальних справ аналізованої категорії встановлено, що тривалість злочинної діяльності сягала від 6 місяців до 2 років. Як наслідок, виникає необхідність одночасного проведення значної кількості оперативно-розшукових і слідчих дій. Четверте, систематична та цілеспрямована протидія правоохоронним органам, що викликає потребу в проведенні спеціальних заходів, передбачених законодавством. Отже, вказані обставини вимагають узгодженого і детального планування діяльності оперативних і слідчих підрозділів, їх чіткої взаємодії.

Органи слідства (слідчий) та оперативні підрозділи БЗПТЛ і БОЗ МВС України до взаємодії вдаються у таких випадках: по-перше, при необхідності використання в інтересах слідства результатів ОРД; по-друге, для застосування в ході розслідування кримінальної справи, що знаходиться у провадженні слідчого, оперативно-розшукових можливостей оперативних підрозділів; по-третє, коли оперативно-розшуковий підрозділ самостійно здійснював досудове розслідування у формі дізнання; по-четверте, при виконанні оперативно-розшуковими підрозділами, як органами діз-

нання, доручень і вказівок слідчого про проведення слідчих дій та сприяння в їхньому провадженні, в ході роботи органів дізнання за оперативно-розшуковою справою [7, с. 62].

Характер правовідносин слідчого й органу дізнання визначається конкретною формою їхньої взаємодії. Під формами взаємодії розуміють способи узгодженої діяльності оперативних і слідчих підрозділів, які забезпечують доцільне поєднання властивих для них можливостей при вирішенні завдань, що виникають під час розслідування [7, с. 151].

Форми взаємодії слідчого й органу дізнання зазвичай класифікують на процесуальні, регульовані кримінально-процесуальним законом, і непроцесуальні, регульовані відомчими нормативними актами (наказами, інструкціями, вказівками), а також нормами службової етики, виробленими практикою.

Розвиваючи позицію М. А. Погорецького щодо форм взаємодії [8], зазначимо, що у справах про торгівлю людьми вона конкретизується через такі процесуальні форми: а) вказівка слідчого органу дізнання про перевірку останнім заяв про торгівлю людьми до порушення кримінальної справи шляхом проведення оперативно-розшукових заходів (ч. 5 ст. 97 КПК України); б) вказівка слідчого органу дізнання про провадження останнім розшукових заходів (ч. 3 ст. 114 КПК України); в) повідомлення органом дізнання про результати ОРЗ, якщо у кримінальній справі, переданій слідчому, не встановлено особу, яка вчинила торгівлю людьми (ст. 104 КПК України); г) залучення до провадження обшуку та особистого обшуку працівників БЗПТЛ і БОЗ МВС України (статті 183, 184, 193 КПК України); д) виконання постанови слідчого про привід свідка, потерпілого, обвинуваченого (статті 70, 72, 135, 136 КПК України).

У практиці взаємодії слідчого й підрозділів БЗПТЛ та БОЗ МВС України широко застосовуються і непроцесуальні форми взаємодії, до яких відносимо ті, що передбачені відомчими наказами та інструкціями: а) спільне вивчення та аналіз матеріалів оперативних розробок; б) спільне планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо виявлення, документування і легалізації інформації про організовану злочинну діяльність у сфері торгівлі людьми; в) регулярний обмін інформацією з повідомлень про вчинені та підготовлювані злочини, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності; г) створення слідчо-оперативних груп; д) координація слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; е) консультації, проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів слідчих дій та ОРЗ з метою визначення ефективних шляхів розкриття злочину та усунення виявлених недоліків; є) спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та ін.

Вибір конкретних форм взаємодії зумовлено слідчою ситуацією, що склалася по кримінальній справі, залежить від слідчого й реалізується за його ініціативою й під його контролем. Специфіка цих форм полягає в тому, що в процесі взаємодії формується система правовідносин між слідчим та органом дізнання (начальником органу дізнання й оперативним співробітником), яка поряд з кримінально-процесуальними включає й інші правовідносини (адміністративно-процесуальні та ін.), що в кінцевому рахунку має за мету забезпечення об'єктивності, всебічності й повноти дослідження обставин, які підлягають доказуванню по кримінальній справі.

Взаємодія не може здійснюватися довільно. Вона завжди зумовлена конкретними обставинами (чинниками), які в силу своєї детермінуючої ролі (функції) можуть (і повинні) розглядатися як підстави взаємодії органів слідства й дізнання.

У практичній діяльності до взаємодії слідчий та оперативні підрозділи вдаються: а) при необхідності використання в інтересах слідства результатів оперативно-розшукової діяльності; б) для застосування в ході розслідування кримінальної справи, що знаходиться у провадженні слідчого, оперативно-розшукових можливостей органу дізнання; в) при виконанні оперативно-розшуковими підрозділами, як органами дізнання, доручень і вказівок слідчого про провадження слідчих дій і надання йому сприяння в їх здійсненні; г) коли оперативно-розшуковий підрозділ самостійно здійснював попереднє розслідування у формі дізнання.

У залежності від цього можна розрізняти: 1) взаємодію слідчого й оперативного підрозділу, що виникла на підставі оперативно-розшукової діяльності останнього; 2) взаємодія у зв'язку із здійсненням оперативно-розшуковими підрозділами функцій органу дізнання, який реалізує кримінально-процесуальну діяльність.

На підставі узагальнення результатів опитування встановлено, що найбільш ефективною формою взаємодії під час розслідування справ про торгівлю людьми, вчинену організованими злочинними угрупованнями, є створення слідчо-оперативних груп, на що вказують 97,8 % оперативних співробітників і 97 % слідчих. При цьому, у 84,4 % справ їх розслідування здійснювалось слідчо-оперативною групою.

Взаємодія у формі слідчо-оперативної групи, як обґрунтовано зазначають фахівці, дозволяє поєднати процесуальні дії та оперативно-розшукові заходи протягом усього періоду досудового слідства [7, с. 61].

Підсумовуючи викладене зазначимо, що лише при правильній правовій, організаційній і тактичній взаємодії органів слідства і дізнання можна успішно виконати завдання кримінального судочинства (ст. 2 КПК України) щодо охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у кримінальній справі, пов'язаній з торгівлею людьми, а також швидкого і повного розкриття зазначених

злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Перспективним напрямом дослідження в контексті взаємодії органів слідства і дізнання при розслідуванні торгівлі людьми, вчиненої організованими злочинними угрупованнями є тактичні операції, оскільки розробка та використання тактичних операцій та комбінацій, які на сьогодні є складовою частиною діяльності процесу розслідування, має важливе значення для підвищення ефективності розслідування цієї категорії кримінальних справ.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт МВС України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/519179>.
2. Судова влада в Україні : офіційний веб-портал [Електронний ресурс] / Судова статистика. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/56789511/.
3. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : БЕК, 1997. – 342 с.
4. Гуткин И. М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие / И. М. Гуткин. – Волгоград : ВШ МВД СССР, 1975. – 72 с.
5. Викторов Б. А. Общие условия предварительного расследования : [учеб. пособ.] / Б. А. Викторов. – М. : НИИРЮ ВШ МВД СССР, 1971. – 59 с.
6. Погорєцький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорєцький. – Х. : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.
7. Погорєцький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система : [монографія] / М. А. Погорєцький. – Х. : РВФ “Арсіс, Лтд”. – 2002. – 160 с.
8. Погорєцький М. А. Проблеми взаємодії органів дізнання і досудового слідства / М. А. Погорєцький // Вісник Одес. ін-ту внутр. справ. – Одеса, 2002. – № 2. – С. 85–92.

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов взаимодействия органов следствия и дознания при расследовании преступлений, связанных с торговлей людьми, которые совершены организованными преступными группировками.

The article is devoted to the research of the problems of interaction between the investigating authority and agencies in charge of preliminary investigation during the human traffic crimes investigation which committing by the organized criminal group.

Стаття надійшла до друку 21 листопада 2011 р.